

Epistemik Kopuş ve Devlet Merkezli Süreklilik: Türkiye’de Din Eğitiminin İmam Hatip Liseleri Bağlamında Dönüşümü

Şeyda AYDIN | ORCID: [0009-0007-6640-1228](https://orcid.org/0009-0007-6640-1228)

Doktora Öğrencisi | Yazar | 21810201041@ogr.erbakan.edu.tr

Necmettin Erbakan Üniversitesi | ROR ID: [013s3zh21](https://ror.org/013s3zh21)

İlahiyat Fakültesi | Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

Konya | Türkiye

Öz

Bu makale, Türkiye’de din–devlet ilişkisinin eğitim alanındaki dönüşümünü İmam Hatip Liseleri örneği üzerinden “epistemik kopuş” ve “yeniden köklenme” kavramsal ekseninde ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma, erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformların yalnızca idarî bir düzenleme olmadığını; dinî bilginin üretim, meşruiyet ve yetkilendirme mekanizmalarını devlet-merkezli bir çerçevede yeniden kuran yapısal bir epistemik müdahale niteliği taşıdığını ileri sürmektedir. 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medrese sisteminin tasfiyesi ve eğitim alanının merkezileştirilmesi, dinî bilginin geleneksel ilmî özerklik alanlarından çıkarılarak modern kamu bürokrasisinin normatif ve pedagojik mekanizmaları içine taşınması anlamına gelmiştir. Bu süreçte İmam Hatip Liseleri, geleneksel medrese yapısının devamı olmaktan ziyade, din eğitiminin modern devlet sistemi içinde yeniden kurumsallaştırdığı yapılar olarak şekillenmiştir. Bu dönüşüm, dinin kamusal alandan bütünüyle dışlanmasından ziyade, devlet tarafından yeniden tanımlanması ve düzenlenmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tarihsel doküman analizi esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada resmî belgeler, eğitim mevzuatı, literatür ve güncel politika metinleri karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir. Güncel dönemde Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde öne çıkan “kök”, “medeniyet” ve “değer” vurguları, epistemik bir geri dönüşten ziyade mevcut devlet-merkezli epistemik çerçevenin normatif düzeyde yeniden anlamlandırılması olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak çalışma, Türkiye’de din–devlet ilişkisinin yalnızca sekülerleşme ya da kurumsal geri dönüş anlatısıyla açıklanamayacağını; yapısal süreklilik ile söylemsel yeniden köklenmenin eşzamanlı işlediği bir model önerdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi, Din–Devlet İlişkisi, Epistemik Kopuş, Yeniden Köklenme, İmam Hatip Liseleri.

Atıf Bilgisi

Aydın, Şeyda. “Epistemik Kopuş ve Devlet Merkezli Süreklilik: Türkiye’de Din Eğitiminin İmam Hatip Liseleri Bağlamında Dönüşümü”. *Akademik-Us* 19 (Mayıs 2026), 210-228.

<https://doi.org/DOI:10.70971/akademikus.1901320>

Geliş Tarihi	02.03.2026
Kabul Tarihi	28.05.2026
Yayın Tarihi	31.05.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.
Etik Kurul İzni	Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur
Yapay Zeka Beyanı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Benzerlik Taraması	İntihal.net ile yapıldı.
Etik Bildirim	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Epistemic Rupture and State Centered Continuity: The Transformation of Religious Education in Turkey in the Context of Imam Hatip Schools

Şeyda AYDIN | ORCID: [0009-0007-6640-1228](https://orcid.org/0009-0007-6640-1228)

PhD Student | Corresponding Author | 21810201041@ogr.erbakan.edu.tr

Necmettin Erbakan University | ROR ID: [013s3zh21](https://ror.org/013s3zh21)

Faculty of Theology | Department of Sociology of Religion

Konya | Türkiye

Abstract

This article aims to examine the transformation of the religion–state relationship in the field of education in Türkiye through the example of Imam Hatip Schools within the conceptual framework of “epistemic rupture” and “re-rooting.” The study argues that the reforms implemented during the early Republican period were not merely administrative regulations; rather, they constituted a structural epistemic intervention that reconfigured the mechanisms of production, legitimacy, and authorization of religious knowledge within a state-centered framework. The liquidation of the madrasa system and the centralization of education through the Law on the Unification of Education (Tevhid-i Tedrisat) enacted in 1924 signified the transfer of religious knowledge from its traditional autonomous scholarly domains into the normative and pedagogical mechanisms of the modern public bureaucracy. In this process, Imam Hatip Schools were shaped not as a continuation of the traditional madrasa structure, but as institutions through which religious education was re-institutionalized within the modern state system. This transformation occurred not through the complete exclusion of religion from the public sphere, but rather through its redefinition and regulation by the state.

The research was prepared within the framework of a qualitative research approach based on historical document analysis. Official documents, educational legislation, the relevant literature, and contemporary policy texts were comparatively examined in the study. In the contemporary period, the emphases on “roots,” “civilization,” and “values” highlighted within the framework of the Türkiye Century Education Model are evaluated not as an epistemic return, but as a normative reinterpretation of the existing state-centered epistemic framework. Consequently, the study argues that the religion–state relationship in Türkiye cannot be explained solely through narratives of secularization or institutional restoration; rather, it proposes a model in which structural continuity and discursive re-rooting operate simultaneously.

Keywords

Sociology of Religion, State–Religion Relations, Epistemic Rupture, Re-rooting, Imam Hatip High Schools.

Citation

Aydın, Şeyda. “Epistemic Rupture and State Centered Continuity: The Transformation of Religious Education in Turkey in the Context of Imam Hatip Schools”. *Akademik-Us* 19 (May 2026), 210-228.

<https://doi.org/DOI:10.70971/akademikus.1901320>

Date of Submission	02.03.2026
Date of Acceptance	28.05.2026
Date of Publication	31.05.2026
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is hereby declared that all scientific and ethical principles were observed during the preparation of the study, and that all referenced works have been properly cited in the bibliography.
Ethics Committee Approval	This study does not require ethics committee approval, as it is based on data obtained through literature review and previously published sources. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.
AI Disclosure	All content of the study was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Plagiarism Checks	Yes -intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Türkiye’de din–devlet ilişkisi, modernleşme süreci içerisinde sıkça tartışılan ve farklı biçimlerde yeniden tanımlanan alanlardan biri olarak ele alınmaktadır.¹ Bu ilişkinin kurumsal ve kamusal düzeyde somut bir biçimde izlenebildiği alanlardan biri ise eğitim politikalarıdır. Eğitim, yalnızca bilginin aktarıldığı teknik bir süreç değil; aynı zamanda devletin meşruiyet anlayışını, toplum tasavvurunu ve kimlik inşa biçimini kurumsal olarak somutlaştıran temel bir mekanizma niteliği taşımaktadır.² Din sosyolojisi literatüründe din–devlet ilişkisi, özellikle dinî otoritenin modern devlet içinde yeniden konumlandırılması ve dinî bilginin kurumsal üretim biçimlerinin dönüşümü bağlamında ele alınmaktadır. Bu çerçevede din eğitimi, Türkiye’de laiklik anlayışının sınırlarını, devletin dini düzenleme kapasitesini ve toplumsal taleplerle kurduğu ilişkinin niteliğini incelemek bakımından merkezî bir konuma sahiptir.³

Erken Cumhuriyet döneminde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu, din eğitimi alanında gerçekleştirilen salt idarî bir düzenlemenin ötesinde, dinî bilginin üretim ve meşruiyet zeminini yeniden tanımlayan yapısal bir müdahale niteliği taşımaktadır.⁴ Medrese geleneğinin tasfiyesi ve eğitim sisteminin merkezileştirilmesi, dinî bilginin toplumsal üretim ve aktarım biçiminde köklü bir dönüşüme yol açmıştır. Bu süreçte din, kamusal alandan bütünüyle dışlanmamış; aksine modern devletin denetim ve düzenleme alanı içine alınarak yeniden kurumsallaştırılmıştır. Dolayısıyla erken Cumhuriyet dönemi, din–devlet ilişkisi açısından yalnızca dışlayıcı bir kopuşu değil; dinî otoritenin ve bilginin devlet merkezli bir çerçevede yeniden yapılandırılmasını ifade etmektedir. Bu durum, din sosyolojisi açısından kurumsal dinin modern ulus devlet bağlamında yeniden tanımlanmasının tipik bir örneği olarak değerlendirilebilir.⁵ Bu dönüşümün en dikkat çekici kurumsal tezahürlerinden birini İmam Hatip Liseleri oluşturmaktadır.⁶ Bu okullar sıklıkla medrese geleneğinin devamı ya da modern bir uyarlaması olarak yorumlansa da medrese sisteminin tarihsel örgütlenmesi, ilmî silsile yapısı ve görece özerk kurumsal⁷ karakteri dikkate alındığında, İmam Hatip Liselerinin geleneksel yapının kurumsal geri dönüş modeli olmadığı; aksine modern ulus devletin merkezî eğitim sistemi içinde yapılandırılmış

¹İhsan Çapcıoğlu, “Din-Siyaset-Laiklik Ekseninde Türkiye’de Din Öğretimi”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2/1 (2009), 22-23.

²Émile Durkheim, *Education and Sociology* (London: The Free Press New York, 1956), 61-67.

³Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 96-101.

⁴Bahattin Akşit - Mustafa Kemal Çoşkun, “Türkiye’nin Modernleşmesi Bağlamında İmam Hatip Okulları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, ed. Tanıl Bora - Murat Gültekinil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 6/395.

⁵Buket Türkmen, “Laikliğin Dönüşümü: Liseli Gençler, Türban ve Atatürk Rozeti”, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, ed. Nilüfer Göle (İstanbul: Metis Yayınları, 2000), 121.

⁶Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), V/2124-2125.

⁷Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nde İlimiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988).

kurumlar olduğu açık biçimde görülmektedir. Kuruluş biçimleri, müfredat yapıları, öğretmen atama usulleri ve diploma statüleri bakımından İmam Hatip Liseleri, devlet okul sisteminin parçası olarak şekillenmiştir.⁸ Bu kurumlar, dinî bilginin geleneksel ilmî otorite zinciri içinde değil; bürokratik, pedagojik ve merkezî bir çerçeve içinde üretilip aktarılmasını sağlamıştır.

İmam Hatip Liseleri yalnızca kurumsal bir eğitim modeli değildir. Zaman içerisinde bu okullar, dinî kimliğin kamusal temsiline, dindar orta sınıfın toplumsal mobilizasyonuna ve dinî meşruiyetin yeniden üretimine zemin hazırlayan önemli toplumsal aktörler hâline gelmiştir.⁹ Bu yönüyle İmam Hatip Liseleri, hem devletin din eğitimi düzenleme kapasitesini hem de dinî kimliğin modern toplum içindeki yeniden görünürlük ve kamusal temsil biçimlerini birlikte okumaya imkân tanıyan özgün bir örnek teşkil etmektedir.

İmam Hatip Liselerinin bu devlet merkezli kurumsal konumu dikkate alındığında, son yıllarda eğitim politikalarında öne çıkan “kök” ve “medeniyet” vurgusu din-devlet ilişkisi bağlamında yeni bir tartışma alanı ortaya çıkarmıştır. Özellikle Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde dile getirilen “köklerden geleceğe” söylemi, erken Cumhuriyet döneminde yaşanan epistemik dönüşümün yeniden değerlendirildiği yönünde bir izlenim doğurmaktadır. Değer ve erdem temelli eğitim anlayışının güçlendirilmesi ile tarihsel referansların ve medeniyet perspektifinin müfredata daha görünür biçimde dâhil edilmesi, din eğitiminin geçmişle daha güçlü bir bağ kurduğu iddiasını gündeme getirmektedir.¹⁰ Ancak burada temel soru şudur: Bu yönelim, dinî bilginin üretim mantığında ve kurumsal yapısında köklü bir değişime mi işaret etmektedir, yoksa modern devlet çerçevesi içinde yeniden tanımlanmış bir süreklilik mi üretmektedir?

Bu çalışma, Türkiye’de din-devlet ilişkisinin eğitim alanındaki dönüşümünü “epistemik kopuş” ve “yeniden köklenme” kavramları çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.¹¹ Çalışmanın temel tezi, erken Cumhuriyet döneminde gerçekleşen dönüşümün dinî bilginin üretim ve meşruiyet zemininde epistemik bir kopuşa işaret ettiği; bu kopuş sonrasında İmam Hatip Liselerinin din eğitiminin devlet denetimi altında yeniden kurumsallaştırıldığı bir modeli temsil ettiği yönündedir. Güncel dönemde öne çıkan “yeniden köklenme” söylemi ise epistemik bir geri dönüşten ziyade, modern kurumsal yapının tarihsel referanslar aracılığıyla yeniden temellendirilmesi niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda

⁸Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 205-227; İbrahim Aşlamacı, “Türkiye’nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları ve Temel Özellikleri”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5 (2014), 265.

⁹Nilüfer Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme* (İstanbul: Metis Yayınları, 1992), 15-40; 101-130.

¹⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Modeli Ortak Metni*, 2025.

¹¹Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge* (London: Routledge, 2002), 23-33.

çalışma, dinî bilginin toplumsal üretim biçimleri ile devletin düzenleyici kapasitesi arasındaki ilişkiyi din sosyolojisi perspektifinden tartışmayı hedeflemektedir.

Literatürde İmam Hatip Liseleri; öğrenci profilleri, veli tercihleri, müfredat yapısı, okul yönetimi, eğitim politikaları, siyasal kimlik oluşumu ve laiklik tartışmaları gibi farklı boyutlar üzerinden ele alınmıştır. Bu çalışmalar, İmam Hatip Liselerinin toplumsal karşılığı, kurumsal yapısı ve siyasal-toplumsal etkileri hakkında önemli katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte literatürde, dinî bilginin üretim ve meşruiyet zemininin modern devlet bağlamında geçirdiği epistemik dönüşümü merkeze alan çalışmaların daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu boşluğu “epistemik kopuş” ve “yeniden köklenme” kavramları çerçevesinde ele alarak İmam Hatip Liselerini din-devlet ilişkilerinin tarihsel dönüşümü içinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, literatür taraması ve tarihsel doküman incelemesi yöntemlerine dayanmaktadır. Bu kapsamda resmî belgeler, eğitim mevzuatı, politika metinleri ve konuya ilişkin akademik çalışmalar karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir. Çalışmada kavramsal ve tarihsel düzlemleri birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşım izlenmektedir. Öncelikle epistemik kopuş ve yeniden köklenme kavramları teorik bir zeminde açıklığa kavuşturulmakta; ardından erken Cumhuriyet döneminde din eğitiminin kurumsal ve epistemik dönüşümü incelenmektedir. Bu tarihsel arka plan üzerinden İmam Hatip Liselerinin söz konusu dönüşüm içindeki konumu tartışılmakta; son olarak güncel eğitim politikaları, özellikle Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli bağlamında değerlendirilerek kopuş ile süreklilik arasındaki gerilim ortaya konulmaktadır. Böylece İmam Hatip Liseleri örneği üzerinden Türkiye’de din-devlet ilişkisinin tarihsel seyri ile güncel yönelimleri arasında din sosyolojisi literatürüne katkı sunmayı amaçlayan bütüncül bir çerçeve oluşturulmuştur.

1. Kavramsal ve Teorik Çerçeve: Epistemik Kopuş ve Yeniden Köklenme

Türkiye’de din-devlet ilişkisini eğitim alanı üzerinden inceleyebilmek, söz konusu dönüşümün yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda kavramsal düzeyde açıklığa kavuşturulmasını gerektirir. Din sosyolojisi literatüründe dinî bilginin kurumsallaşması, dinî otoritenin meşruiyet kaynakları ve modern devletin düzenleyici kapasitesi, modernleşme süreçlerinin temel tartışma alanları arasında yer almaktadır.¹² Bu bağlamda erken Cumhuriyet döneminden günümüze uzanan dönüşümü açıklayabilmek için “epistemik kopuş” ve “yeniden köklenme” kavramları açıklayıcı bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bu kavramlar yalnızca tarihsel bir farklılaşmayı betimlemek amacıyla değil; dönüşümün hangi boyutta gerçekleştiğini ve hangi alanlarda süreklilik gösterdiğini ayırt edebilmek için analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Epistemik kopuş, bir bilgi alanında meşruiyet kaynağının, otorite yapısının ve üretim mantığının köklü biçimde değişmesini ifade eder. Bu tür bir dönüşüm, yalnızca kurumsal

¹²José Casanova, *Public Religions in the Modern World* (London: The University of Chicago Press, 1994), 3-10.

yapıların değişmesinden ibaret değildir; bilginin hangi referans çerçevesine dayanarak üretildiğinin ve hangi mekanizmalar aracılığıyla yetkilendirildiğinin de yeniden tanımlanmasını içerir. Bilgi sosyolojisi açısından meşruiyet, toplumsal olarak inşa edilen ve kurumsal yapılar aracılığıyla sürdürülen bir süreçtir.¹³ Bu çalışmada epistemik kopuş kavramı, dinî bilginin görece özerk ilmî çevrelerden merkezî devlet yapısına taşınması bağlamında kullanılmaktadır.

Geleneksel medrese sistemi, dinî bilginin ilmî silsile, icazet ve ulema otoritesi aracılığıyla üretildiği ve aktarıldığı bir yapıya dayanıyordu. Meşruiyet, bürokratik bir merkezden değil; ilmî hiyerarşi, metin geleneği ve yorum otoritesinden türetilmekteydi.¹⁴ Modern ulus devletin inşa süreciyle birlikte eğitim faaliyetleri merkezî müfredat, diploma sistemi ve bürokratik atama mekanizmaları çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. Böylece dinî bilginin yetkilendirme ve geçerlilik ölçütleri gelenek içi otoriteden devlet merkezli kurumsal yapıya kaymıştır. Bu değişim, dinin kamusal görünürlüğünden ziyade bilgi üretim rejiminin dönüşümünü ifade etmektedir. Din eğitimi kurumsal olarak sürdürülse dahi, üretim ve yetkilendirme mekanizmalarının devlet tarafından belirlenmesi epistemik düzeyde bir kırılmaya işaret eder. Bu durum, modern devletin dini dışlamak yerine onu yeniden tanımlayan ve düzenleyen bir otorite olarak işlev gördüğünü gösterir.¹⁵

Bu noktada, söz konusu kırılmanın mutlak bir tasfiye anlamına gelmediğini vurgulamak gerekir. Epistemik kopuş, dinin kamusal alandan bütünüyle çıkarılmasını değil; dinî bilginin üretim ve meşruiyet düzeninin yeniden yapılandırılmasını ifade etmektedir. Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde yaşanan dönüşüm, bu anlamda bilgi rejiminin yapısal olarak yeniden kurulması şeklinde değerlendirilebilir. Sekülerleşme literatüründe de vurgulandığı üzere modernleşme, dinin toplumsal etkisinin bütünüyle ortadan kalkmasından ziyade, kamusal ve kurumsal konumunun yeniden tanımlanmasına işaret eder.¹⁶ Ancak tarihsel süreç yalnızca kopuş üzerinden açıklanamaz. Bu nedenle bu çalışma, kopuş sonrasında ortaya çıkan süreklilik iddialarını da kavramsallaştırmayı gerektirir. Yeniden köklenme kavramı, epistemik düzenin tersine çevrilmesini değil; mevcut kurumsal yapı korunurken tarihsel referansların ve kültürel miras vurgusunun güçlendirilmesini ifade eder. Burada değişen unsur üretim mantığı değil; mevcut yapının geçmişle ilişkilendirilme biçimidir. Bu yönelim, dinî bilginin meşruiyetini tarihsel ve medeniyetçi bir çerçeve içinde yeniden temellendirme çabasına karşılık gelmektedir.

¹³Peter L. Berger - Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality* (London: Penguin Books, 1966), 87-92.

¹⁴Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nde İlimiye Teşkilatı*.

¹⁵Akşit - Çoşkun, “Türkiye’nin Modernleşmesi Bağlamında İmam Hatip Okulları”, 6/399; Talat Asad, *Sekülerliğin Biçimleri Hristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), 24-27.

¹⁶Hüseyin Atay, “Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri Açılış Konuşması”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981)* (Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981), 1-2; Asad, *Sekülerliğin Biçimleri Hristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*, 11-30.

Modern eğitim sistemi, ulusal kimliğin ve normatif çerçevenin üretildiği başlıca kurumsal alanlardan biridir. Eğitim kurumları, yalnızca bilgi aktaran yapılar değil; aynı zamanda kolektif hafızanın ve kimlik anlatılarının yeniden üretildiği mekanizmalardır.¹⁷ Bu nedenle “kök”, “medeniyet” ve “değer” gibi kavramların eğitim söyleminde merkezî bir konuma yerleştirilmesi, devletin kendisini belirli bir tarihsel süreklilik içinde konumlandırma biçimi olarak okunabilir. Bununla birlikte, merkezî müfredat sistemi, diploma ve bürokratik denetim mekanizmaları varlığını sürdürdüğü sürece bu yönelim epistemik bir kurumsal geri dönüşten çok, normatif ve sembolik düzeyde bir yeniden çerçeveleme niteliği taşır.

Yapısal ve söylemsel düzeyler arasındaki ayrım, söz konusu dönüşümün daha açık biçimde anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Yapısal düzey, bilginin üretim ve meşruiyet mekanizmalarını, kurumsal organizasyonu ve otorite dağılımını kapsar. Söylemsel düzey ise tarihsel referansları, değer vurgularını ve kimlik anlatılarını içerir. Epistemik kopuş yapısal düzeyde gerçekleşen bir dönüşümü ifade ederken, yeniden köklenme söylemsel düzeyde belirginleşen bir yönelime karşılık gelmektedir. Kurumsal çerçevenin korunmasına rağmen tarihsel referansların güçlenmesi, bu iki düzlemin eşzamanlı biçimde işlediğini göstermektedir. Böylece değişim, kurumların işleyiş mantığında çok, onların anlamlandırılma ve meşrulaştırılma biçiminde görünür hale gelmektedir.

İmam Hatip Liseleri de bu teorik çerçeve içinde değerlendirilebilecek kurumlardan biridir. İmam Hatip Liseleri, epistemik kopuş sonrasında şekillenen merkezî eğitim sisteminin parçası olarak faaliyet göstermekte; aynı zamanda dinî kimliğin kamusal temsili ve tarihsel süreklilik anlatısının sembolik taşıyıcısı olarak konumlandırılmaktadır. Bu yönüyle kurum, hem devletin dinî alanı düzenleme kapasitesini hem de dinî meşruiyetin modern bağlamda yeniden üretimini görünür kılmaktadır. Güncel yeniden köklenme söylemi bu sembolik boyutu güçlendirmekte; ancak dinî bilginin üretim rejimini belirleyen yapısal mekanizmaları dönüştüren bir kırılmaya işaret etmemektedir.

İmam Hatip Liseleri ile ilgili bu değerlendirmeler, Türkiye’de din–devlet ilişkisinin yalnızca sekülerleşme ya da kurumsal geri dönüş modeli anlatısı çerçevesinde ele alınmasının sınırlı kalabileceğini; yapı ile söylem, kurum ile meşruiyet ve otorite ile kimlik üretimi arasındaki etkileşimi dikkate alan bir yaklaşımın daha açıklayıcı olabileceğini ortaya koymaktadır.

2. Erken Cumhuriyet Döneminde Epistemik Kopuş: Din Eğitiminin Yeniden Yapılandırılması

Türkiye’de din–devlet ilişkisinin modern biçimini kavrayabilmek için erken Cumhuriyet dönemindeki eğitim reformlarını salt idarî düzenlemeler olarak değil, dinî bilginin üretim ve meşruiyet rejimini dönüştüren yapısal müdahaleler olarak

¹⁷Durkheim, *Education and Sociology*, 61-67.

değerlendirmek gerekmektedir.¹⁸ Bu dönem, dinî bilginin üretim, yetkilendirme ve denetim biçimlerinde belirleyici bir kırılmaya işaret eden tarihsel bir eşik niteliği taşımaktadır. Eğitim alanında gerçekleştirilen reformlar, yalnızca kurumsal yapının merkezileştirilmesi ile sınırlı kalmamış; dinî bilginin hangi otoriteye dayanarak üretileceğini ve hangi çerçevede meşru kabul edileceğini yeniden tanımlamıştır. Bu yönüyle süreç, din sosyolojisi literatüründe tartışılan biçimiyle dinî otoritenin modern devlet içinde yeniden konumlandırılması örneği olarak okunabilir.¹⁹

3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu²⁰, Osmanlı’dan devralınan çoklu eğitim yapısını tasfiye ederek tüm eğitim kurumlarını Maarif Vekâleti’ne bağlamış ve merkezî bir örgütlenme modeli kurmuştur.²¹ Böylece eğitim alanında devlet denetimine dayalı merkezî bir örgütlenme modeli oluşturulmuştur. Kanun metninde medreselerin kapatılmasına ilişkin doğrudan bir hüküm yer almamakla birlikte, uygulama sürecinde Maarif Vekâleti tarafından alınan idarî kararlar ve yayımlanan genelgeler doğrultusunda medreseler faaliyetlerini sürdüremez hâle gelmiştir. Bu gelişme, geleneksel din eğitimi yapısının modern devletin merkezî eğitim sistemi içinde yeniden düzenlenmesi sürecinin önemli aşamalarından biri olarak değerlendirilebilir. Söz konusu değişimle birlikte, ulus devletin bütüncül kimlik inşa hedefiyle uyumlu bir sistem oluşturulmuştur. Bu düzenleme çoğunlukla laiklik bağlamında değerlendirilse de daha derin düzeyde epistemik bir yeniden yapılanmayı ifade etmektedir. Medrese sisteminin ortadan kaldırılması, dinî bilginin görece özerk üretim alanının sona ermesi anlamına gelmiş; ilmî silsile ve icazet mekanizmasına dayalı yetkilendirme modeli yerini merkezi müfredat ve diploma esasına bırakmıştır.²² Böylece dinî bilginin otorite kaynağı gelenek içi hiyerarşiden bürokratik kurumsallığa kaymıştır. Bu dönüşüm, bilginin meşruiyet üretim süreçlerinin toplumsal bağlamda yeniden inşası anlamına gelmektedir.²³

Erken Cumhuriyet döneminde din eğitimi tamamen ortadan kaldırılmamıştır. İmam ve hatip yetiştirmek üzere açılan imam ve hatip mektepleri ile ilahiyat fakültesi, dinî bilginin kurumsal varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Ancak bu kurumlar, medrese modelinin devamı değil; modern okul ve üniversite sistemi içinde yapılandırılmış kurumlar olarak şekillenmiştir. Dolayısıyla dönüşüm, içeriğin tümüyle değiştirilmesinden ziyade üretim ve yetkilendirme mekanizmasının yeniden düzenlenmesiyle ilgilidir. Hangi bilginin öğretileceği, kimlerin öğretici olarak yetkilendirileceği ve hangi ölçütlerin geçerli

¹⁸Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 261-270.

¹⁹Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, 96-101.

²⁰Tevhid-i Tedrisat Kanunu, *Resmî Ceride* 63 (6 Mart 1340), Kanun No. 430.

²¹Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2007)* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007), 329-330.

²²Sakaoğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, 205-227; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2007)*, 327-329.

²³İhsan Sungu, “Tevhid-i Tedrisat”, *Belâten* 2/7-8 (Temmuz 1938), 397-431.

sayılacağı, ders programları, sınıf temelli kademeli yapı, sınav ve notlandırma sistemi ile modern okul formunun temel unsurlarını oluşturmuş ve bütün bu kriterler merkezî otorite tarafından belirlenir hâle gelmiştir. Bu durum, modern devletin din eğitimi ve öğretimini yeniden tanımlayan ve kurumsal sınırlar içinde düzenleyen bir aktör olarak işlev gördüğünü göstermektedir.²⁴ Bu gelişmeler, dönüşümün yalnızca pedagojik tekniklerde değil, bilginin üretim mantığında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Din, modern devletin denetimindeki kurumsal yapı içinde varlığını sürdürmüştü; ancak bu konum, geleneksel epistemik özerkliğin devamı anlamına gelmemiştir. Otorite ve meşruiyetin dayandığı zemin değişmiş; dinî bilginin geçerliliği artık devletin tanımladığı kurumsal çerçevede belirlenir hâle gelmiştir. Bu yönüyle erken Cumhuriyet dönemi, sekülerleşmenin “dinin geri çekilmesi”nden ziyade “kurumsal yeniden konumlanma” şeklinde işlediğini gösteren bir örnek sunmaktadır.²⁵

Erken Cumhuriyet dönemindeki dönüşüm tekdüze bir karakter taşımamıştır. Özellikle 1930–1950 yılları arasında dinin kamusal görünürlüğü ve eğitim alanındaki varlığı daha belirgin biçimde sınırlandırılmış; imam ve hatip mekteplerinin zaman içerisinde kapanması resmî söylemde çoğunlukla “öğrencisizlik” gerekçesiyle açıklansa da dönemin eğitim politikaları, kurumsal destek eksikliği ve din eğitiminin sınırlandırılmasına yönelik yaklaşımın bu süreç üzerinde etkili olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Din derslerinin programlardan çıkarılması, Kur’an-ı Kerim öğretiminin kısıtlanması, ezanın Türkçeleştirilmesi gibi uygulamalar dinin kamusal görünürliğini daraltan politikaların yansımaları arasında yer almaktadır.²⁶ Bu durum, dönüşümün aşamalı ve farklı yoğunluklarda seyreden bir karakter taşıdığını göstermektedir. İlk aşamada otorite yapısı merkezileştirilmiş; sonraki dönemde dinin kamusal temsili daha dar bir çerçeveye çekilmiştir. Böylece yapısal merkezileşme ile kamusal görünürlük politikaları birbirini tamamlayan fakat farklı şekillerde işleyen süreçler olarak ortaya çıkmıştır.

İmam ve Hatip Mektepleri, medreselerin kapatılmasının ardından din görevlisi ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan ilk okullar olarak süreklilik sağlayamamış olsa da 1950’li yıllarda değişen siyasal ve toplumsal koşullar içinde yeniden açılarak²⁷ daha kalıcı bir yapıya kavuşmuştur.²⁸ Bu ikinci kuruluş evresi, din eğitiminin modern devlet

²⁴Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, V/1605-1791; Beyza Bilgin, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri* (Ankara: Emel Matbaası, 1980), 34 vd.

²⁵Akşit - Çoşkun, “Türkiye’nin Modernleşmesi Bağlamında İmam Hatip Okulları”, 6/399.

²⁶Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, V/1938 vd.; Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye’de İslamlik*, çev. Hayrullah Örs (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972), 45; İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye’de Din Eğitimi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966), 26; Mustafa Öcal, “İmam ve Hatip Mektepleri Mezunlarından Bazıları ile Yapılan Mülâkatlar ve Şehâdetname Örnekleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 76-77; Mustafa Öcal, “Türkiye’de Din Eğitimi Tarihi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6/12 (2008), 399-430.

²⁷TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 2. Yasama Yılı, 5. Cilt, 51. Birleşim, (25 Şubat 1951), 786.

²⁸Mustafa Öcal, *Medresetü’l Eimme ve’l - Huteba’dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız* (İstanbul: Önder Yayınları, 2011a), 103; Mustafa Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi

çerçevesinde kurumsal olarak istikrara kavuşturulduğu dönemi ifade etmektedir. Bu dönem aynı zamanda dinin kamusal görünürlüğünün yeniden müzakere edildiği bir bağlamı da yansıtmaktadır. Kurumsal yapı bakımından İmam Hatip Liseleri, Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı modern devlet okullarıdır.²⁹ Her ne kadar başlangıçta din görevlisi yetiştirmek için açılacak da zaman içerisinde mezunlarına yükseköğretime geçiş hakkı tanınması ile klasik bir dinî eğitim kurumu olmaktan çıkarılarak genel eğitim sistemiyle bütünleşmiştir.³⁰ Bu durum din eğitiminin modern okul formu içinde yeniden yapılandırıldığını göstermektedir.³¹

İmam Hatip Liselerine yönelik toplumsal ilginin söz konusu kurumsal dönüşümün ardından belirgin biçimde arttığı gözlenmiştir. Bu artış, yalnızca din görevlisi yetiştirme işleviyle açıklanamayacak daha geniş bir toplumsal beklentiye işaret etmektedir. İmam Hatipler, muhafazakâr aileler açısından çocukların hem dinî kimliklerini koruyabilecekleri hem de modern eğitim sisteminin sunduğu akademik imkânlardan yararlanabilecekleri kurumsal alanlar olarak konumlanmıştır. Bu yönüyle söz konusu okullar, dinî ve seküler bilgi alanlarının aynı kurumsal çerçevede bir arada sunulduğu bir eğitim modeli üretmiştir.³²

Toplumsal ilginin artmasında kız öğrencilerin İmam Hatip Liselerine kabul edilmesi ve başörtüsüyle eğitim alabilme imkânının sağlanması da belirleyici olmuştur. Özellikle muhafazakâr aileler açısından, kız çocuklarının dinî hassasiyetlerle uyumlu bir eğitim ortamında öğrenim görebilmesi, onların örgün eğitim sürecine katılımını teşvik eden bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu gelişme, kadınların kamusal alandaki görünürlüğünün artmasına ve eğitim yoluyla toplumsal hareketlilik imkânlarının genişlemesine katkı sağlamıştır. Aynı dönemde İmam Hatip Liseleri, dinî kimliği muhafaza ederken modern mesleki ve akademik alanlara erişim sağlayabilen bir kuşağın yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum, dindar orta sınıfın oluşum süreciyle de ilişkilendirilmektedir. Okullar, öğrencilerine hem dinî formasyon hem de modern bilgi alanlarında yeterlilik kazandırarak belirli bir kültürel sermaye üretim alanı hâline gelmiştir. Ailelerin ve derneklerin arsa başlıkları, burs ve pansiyon destekleri gibi katkıları ise kurumsal meşruiyetin toplumsal temellerini güçlendirmiştir. Mezunlar arasında gelişen dayanışma ağları ve “İmam Hatiplilik” kimliği etrafında oluşan aidiyet duygusu da bu süreci

Yayınları, 2011b), 187.

²⁹Necdet Subaşı, “İmam Hatip(li)ler Üzerime: Teolojik Birikimin Modern Kaynakları”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 2/6 (2004), 116.

³⁰T.C. MEB Tebliğler Dergisi, “*Millî Eğitim Reformu Stratejisi*”, *Kararname No. 35/1723* (04 Aralık 1972), 416.

³¹Ahmet Koç, “Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 7 (2000), 311.

³²Necdet Subaşı, “Bazı Öznellikler: Bir tartışma Kriteri Olarak İmam Hatip Okulları”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 2/6 (2005), 104.

pekiştirmiştir.³³ İmam Hatip Liselerinin niceliksel büyümesi, dinî kimliğin korunması, kadınların eğitim yoluyla kamusal alana katılımı ve dindar orta sınıfın kültürel ve toplumsal konumlanışı gibi çok boyutlu dinamiklerin kesişiminde şekillenmiştir. Bu bağlamda söz konusu okullar, yalnızca pedagojik kurumlar değil; kimlik inşası, toplumsal hareketlilik ve kültürel sermaye üretimi açısından da sosyolojik aktörler olarak değerlendirilebilmektedir.³⁴

Bununla birlikte, söz konusu kurumsal genişleme ve toplumsal meşruiyet artışı, tüm dönemlerde kesintisiz bir seyir izlememiş; laiklik yorumlarına bağlı olarak farklı siyasal bağlamlarda çeşitli sınırlamalarla da karşılaşmıştır. Kendilerini Cumhuriyet'in kurucu ilkelerinin savunucuları olarak tanımlayan bazı aktörler tarafından benimsenen laiklik yorumu, dinin kamusal ve idarî alanlardan dışlanması ve sıkı biçimde denetlenmesi gerektiği yönünde şekillenmiş; bu yaklaşım özellikle 1990'lı yıllarda eğitim politikalarında belirginleşmiştir. 28 Şubat süreci sonrasında alınan kararlar³⁵ çerçevesinde İmam Hatip Liselerinin orta kısımlarının kapatılması, yükseköğretime geçişte uygulanan katsayı düzenlemeleri ve başörtüsü uygulamaları, din eğitimi alanında dışlayıcı laiklik yorumunun kurumsal yansımaları olarak değerlendirilmiştir. Bu düzenlemeler, İmam Hatip Lisesi mezunlarının ilahiyat fakültesi dışındaki yükseköğretim programlarına erişimini sınırlandırmış ve kamusal alandaki temsilini dolaylı biçimde etkilemiştir.³⁶

Zaman içinde değişen siyasal tercihler, toplumsal talepler ve hukuki düzenlemeler doğrultusunda bu uygulamalarda kademeli değişiklikler gerçekleşmiş; katsayı düzenlemesi kaldırılmış,³⁷ başörtüsüne ilişkin sınırlamalar yumşatılmış³⁸ ve İmam Hatip Liselerinin sayısında yeniden artış gözlenmiştir.³⁹ Bu süreç, laikliğin dışlayıcı yorumundan daha düzenleyici bir çerçeveye doğru yönelimi işaret etmektedir. Epistemik kopuş sonrasında şekillenen devlet kontrollü din eğitimi yapısı, bu düzenleyici laiklik anlayışı içinde

³³Ruşen Çakır vd., *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler* (İstanbul: TESEV Yayınları, 2004), 54-56.

³⁴Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, 15-40;101-130.

³⁵Millî Güvenlik Kurulu, "28 Şubat 1997 Tarih ve 406 Sayılı Kararı", 28 Şubat 1997.

³⁶Esra Albayrak, *Creating Cultures of Piety: Secularism, Mobility, Gender and the IHL Schools in Turkey 1951-2010* (University of California, Berkeley, Ph.D. Diss, 2016), 92-94; Zehra Işık, "Bir Öteki Olarak İmam-Hatiplilerin Öteki Algısı ve Ötekine Yönelik Tutumları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 20/43 (2022), 70; Ebru Murat - İsmail Demir, "Cumhuriyet Sonrası Türkiye'deki Din Eğitimi Politik Açısından Genel Bir Bakış", *Anadolu Dil ve Eğitim Dergisi* 2/1 (2024), 7.

³⁷Yükseköğretim Kurulu, "01/12/2011 Tarihli Yükseköğretim Genel Kurul Kararı", 01 Aralık 2011; Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM), *2012-ÖSYS Kılavuzu*.

³⁸Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelik, *Resmî Gazete* 28480 (27 Kasım 2012).

³⁹Fatih Genç, "2023 ve 2071 Türkiye'sinde İmam-Hatip Liseleri", *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi* 11/35 (2015), 19; Macid Yılmaz - Tuba Akçay, "2002-2020 Yılları Arası Türkiye'de Laiklik Algısı ve Örgün Din Eğitimi Yansımaları: İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakülteleri Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Gıfad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology* 10/20 (2021), 174-175.

kurumsal sürekliliğini korumuştur. İmam Hatip Liseleri, böylece yalnızca bir eğitim kurumu değil; laiklik yorumlarının, siyasal tercihlerinin ve toplumsal beklentilerin kesişiminde konumlanan bir alan hâline gelmiştir. Bununla birlikte laikliğin daha katı yorumunu savunan yaklaşımlar bütünüyle ortadan kalkmamış; tartışma kamusal alanda farklı yoğunluklarda varlığını sürdürmüştür. Bu tablo, din eğitiminin Türkiye’de yalnızca pedagojik değil; aynı zamanda siyasal, hukuki ve toplumsal boyutları bulunan çok katmanlı bir alan olduğunu göstermektedir.

Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde erken Cumhuriyet dönemi, din–devlet ilişkisinde kurucu bir eşik olarak ortaya çıkmaktadır. Buradaki kopuş, ilk dönem için dinin toplumsal varlığının ortadan kaldırılmasından ziyade, dinî bilginin hangi kurumsal zeminde üretileceğine ilişkin cevabın değişmesidir. Bu değişim, sonraki dönemlerde ortaya çıkan tüm din eğitimi kurumlarının modern devlet çerçevesi içinde konumlanmasının zeminini hazırlamıştır. İmam Hatip Liseleri de geleneksel medrese yapısının devamı olarak değil, bu yeni kurumsal ve epistemik düzen içinde şekillenen modern eğitim kurumları olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapısal çerçeve, ilerleyen dönemlerde gündeme gelen yeniden köklenme söylemlerinin de sınırlarını belirlemektedir. Söylemsel düzeyde tarihsel referanslar güçlenmiş olsa da din eğitiminin kurumsal organizasyonu ve pedagojik işleyişi büyük ölçüde bu dönemde kurulan merkezî model içinde varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla sonraki değişimler esasen içerik ve anlamlandırma düzeyinde yoğunlaşmakta; temel kurumsal yapı ise süreklilik göstermektedir. Bu durum, kopuş ile süreklilik arasındaki gerilimin yapısal ve söylemsel düzeyler arasındaki ayrım gözetilerek ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

3. Yeniden Köklenme Söylemi ve Devlet Merkezli Epistemik Süreklilik

İmam Hatip modeli üzerinden görünür hâle gelen yapı–söylem gerilimi, güncel eğitim politikalarında daha sistematik bir yönelim olarak belirginleşmektedir. Türkiye’de din–devlet ilişkisinin eğitim alanındaki son dönem çerçevesi, “kök”, “medeniyet”, “değer” ve “erdem” kavramları etrafında inşa edilen normatif bir dil üretmiştir.⁴⁰ Bu yaklaşımın en kapsamlı örneklerinden biri, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında kamuoyuna sunulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde somutlaşmaktadır. Model, eğitimi salt bilgi aktarımı olarak değil; kimlik, aidiyet ve medeniyet bilinci kazandırma süreci olarak tanımlamakta; böylece din eğitimi bağlamında “yeniden köklenme” olarak kavramsallaştırılabilecek bir yönelimi görünür kılmaktadır.

Yeniden köklenme yöneliminin mahiyeti, epistemik bir geri dönüşü mü temsil ettiği, yoksa mevcut kurumsal yapı içinde geliştirilen söylemsel bir yeniden anlamlandırma mı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Eğitim sisteminin merkezî örgütlenmesi, müfredat belirleme süreçleri ve öğretmen istihdam mekanizmaları dikkate alındığında,

⁴⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Modeli Ortak Metni*.

modern devlet modelinin kurucu unsurlarının varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Dinî bilginin üretimi ve dolaşımı, geleneksel ilmî çevrelerden ziyade kamu bürokrasisinin belirlediği normlar içinde yapılandırılmaya devam etmektedir. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde tesis edilen devlet merkezli epistemik çerçevenin kurumsal sürekliliğine işaret etmektedir.

Buna karşılık normatif ve söylemsel düzeyde belirgin bir yeniden yönelim söz konusudur. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde yer verilen "Köklerden geleceğe" ifadesi ile şekillenen tarihsel süreklilik vurgusu, erken Cumhuriyet döneminin radikal kopuş anlatısından farklı bir konumlanmaya işaret etmektedir. Millî ve manevî değerlerin güçlendirilmesi, medeniyet tasavvurunun müfredata entegre edilmesi ve ahlaki gelişimin akademik başarıyla eşdeğer görülmesi, eğitimin kimlik inşa edici boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Bu durum, modern toplumda dinin kamusal görünürlüğüne yeni biçimlerde yeniden üretildiğine dair literatürle paralellik göstermektedir.⁴¹ Bu çerçevede din eğitimi, teknik ve sınırlı bir alan olmaktan çıkarılarak değer temelli bütüncül bir formasyonun kurucu unsurlarından biri olarak konumlandırılmaktadır.

Bununla birlikte epistemik düzeyde belirleyici olan husus, içerik genişlemesinden ziyade bilginin üretim ve meşruyet rejiminin değişip değişmediğidir. Dinî referansların görünürlüğü artabilir ve değer söylemi güçlenebilir; ancak bilgi üretimi merkezî müfredat ve standartlaştırılmış öğretim araçları üzerinden yürütülmeye devam ediyorsa, epistemik bir yeniden kuruluştan söz etmek güçleşmektedir. Bu noktada sekülerliğin yalnızca dinin kamusal alandan çekilmesi değil, dinin belirli kurumsal çerçeveler içinde yeniden düzenlenmesi anlamına geldiğini vurgulayan yaklaşımlar açıklayıcıdır.⁴² Bu durumda değişim, ontolojik ya da kurumsal bir dönüşümden ziyade normatif ve sembolik düzeyde bir yeniden çerçeveleme olarak okunmalıdır.

İmam Hatip Liseleri bu yapısal süreklilik ile söylemsel yeniden konumlanmanın birlikte gözlemlenebildiği yapının somut örneğini oluşturmaktadır. Kurumsal konumları itibarıyla merkezî eğitim sisteminin bir parçası olan bu okullar, dinî bilginin modern okul formu içinde üretilmesini sürdürmektedir. Buna karşılık söylemsel düzeyde tarihsel süreklilik, medeniyet ve değer perspektifinin temsil mekânları olarak anlaşılmaları, İmam Hatip Liselerini yeniden köklenme söyleminin taşıyıcıları hâline getirmektedir. Böylece söz konusu kurumlar, yapısal süreklilik ile normatif yeniden konumlanmanın eşzamanlı biçimde işlediği bir alan üretmektedir.

Ortaya çıkan tablo, Türkiye'de din-devlet ilişkisinin basit bir sekülerleşme ya da de-sekülerleşme anlatısıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Yapısal düzlemde devlet merkezli epistemik düzen sürekliliğini korurken, söylemsel düzlemde tarihsel referanslar ve değer vurgusu güçlenmektedir. Değişim, epistemik otoritenin yer değiştirmesi şeklinde

⁴¹Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, 101-130.

⁴²Asad, *Sekülerliğin Biçimleri Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*, 11-30.

değil; mevcut bilgi düzeninin farklı bir anlam dünyası içinde yeniden yorumlanması biçiminde tezahür etmektedir. Dolayısıyla yeniden köklenme, kurumsal bir kurumsal geri dönüşten ziyade devlet-merkezli epistemik çerçevenin normatif ufkunun genişletilmesi olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme, kopuş ile süreklilik arasındaki gerilimin yapısal ve söylemsel düzeyler arasındaki ayrım gözetilerek incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye’de din-devlet ilişkisinin eğitim alanındaki dönüşümünü İmam Hatip Liseleri örneği üzerinden “epistemik kopuş” ve “yeni köklenme” kavramsal ekseninde ele almıştır. Çalışmada erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformların yalnızca idarî bir yeniden yapılanma olmadığı; dinî bilginin üretim, yetkilendirme ve meşruiyet düzenini devlet merkezli bir çerçeve içinde yeniden kurumsal bir epistemik müdahale niteliği taşıdığı ortaya konulmuştur. Bu müdahale, dinî bilginin geleneksel ilmî özerklik alanlarından çıkarılarak modern kamu bürokrasisinin normatif ve pedagojik mekanizmaları içinde yeniden yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir. Böylece din, erken cumhuriyetin ilk dönemlerinde kamusal alandan bütünüyle dışlanmış; aksine devlet tarafından yeniden tanımlanmış ve kurumsal sınırlar içinde düzenlenmiştir.

İmam Hatip Liseleri bu yeni epistemik düzenin kurumsal tezahürü olarak şekillenmiştir. Bu okullar, epistemik kopuşu tersine çeviren bir kurumsal bir geri dönüş modeli değil; kopuş sonrasında oluşan devlet merkezli din eğitimi düzeninin modern okul formu içindeki sürekliliğini temsil etmektedir. Kurumsal yapı, yetkilendirme mekanizmaları ve pedagojik form bakımından İmam Hatip Liseleri, geleneksel medrese modelinden ziyade modern ulus devletin merkezî eğitim sistemine eklenmiş bir din eğitimi anlayışını yansıtmaktadır.

Güncel dönemde değer, medeniyet ve tarihsel süreklilik vurgularının güçlenmesi ise din eğitiminin normatif konumunda belirgin bir yeniden çerçeveleme yaratmıştır. Ancak yapılan değerlendirme, bu yönelimin epistemik otoritenin kaynağında radikal bir yer değişimi üretmediğini göstermektedir. Eğitim sisteminin merkezî karakteri, müfredat belirleme süreçleri ve bilginin üretim mekanizmaları büyük ölçüde korunmaktadır. Dolayısıyla yeniden köklenme, yapısal bir paradigma değişiminden ziyade mevcut devlet merkezli epistemik çerçevenin normatif ufkunun genişletilmesi olarak değerlendirilebilir. Bu bulgular, Türkiye’de din-devlet ilişkisinin yalnızca bir sekülerleşme ya da basit bir kurumsal bir geri dönüş modeli anlatısıyla açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Yapısal düzlemde sürekliliğini koruyan bir epistemik düzen ile söylemsel düzlemde güçlenen tarihsel referanslar eşzamanlı olarak işlemektedir. Değişim, epistemik otoritenin yer değiştirmesi biçiminde değil; mevcut bilgi düzeninin farklı bir normatif çerçeve içinde yeniden anlamlandırılması şeklinde tezahür etmektedir. Böylece din, modern devlet bağlamında ne bütünüyle dışlanan ne de özerkliğine geri dönen bir alan olarak değil;

düzenlenen, çerçevelenen ve yeniden meşrulaştırılan bir kurumsal kategori olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, Türkiye’de din–devlet ilişkisini açıklamak üzere “devlet merkezli epistemik süreklilik ve söylemsel yeniden köklenme modeli” olarak adlandırılabilen bir kavramsal öneri sunmaktadır. Bu model, kopuş ve sürekliliği birbirini dışlayan tarihsel evreler olarak değil; aynı kurumsal yapı içinde farklı düzlemlerde eşzamanlı olarak işleyen dinamikler şeklinde kavramlaştırmaktadır. Böylece çalışma, dinî bilginin modern devlet bağlamında kurumsallaşma biçimlerine dair din sosyolojisi literatürüne kavramsal bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Son olarak, bu çalışmanın sunduğu modelin farklı eğitim kurumları, pedagojik pratikler ve aktör deneyimleri üzerinden sınanması önem taşımaktadır. Din–devlet ilişkisinin yalnızca normatif belgeler ve kurumsal düzenlemeler üzerinden değil; okul kültürü, öğretmen pratikleri ve öğrenci deneyimleri düzeyinde de incelenmesi, epistemik süreklilik ile söylemsel yeniden konumlanma arasındaki gerilimin daha somut biçimde ele alınmasına imkân sağlayacaktır. Bu yönelim, din sosyolojisi literatüründe kurum, otorite ve bilgi üretimi arasındaki ilişkinin çok yönlü doğasını anlamaya yönelik yeni araştırma alanları açabilir.

Kaynakça | References

- Akşit, Bahattin - Çoşkun, Mustafa Kemal. “Türkiye’nin Modernleşmesi Bağlamında İmam Hatip Okulları”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. ed. Tanıl Bora - Murat Gültekin. 6/394-410. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2007)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007.
- Albayrak, Esra. *Creating Cultures of Piety: Secularism, Mobility, Gender and the IHL Schools in Turkey 1951-2010*. University of California, Berkeley, Ph.D. Diss, 2016.
- Asad, Talat. *Sekülerliğin Biçimleri Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*. çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Aşlamacı, İbrahim. “Türkiye’nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları ve Temel Özellikleri”. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5 (2014), 265-278.
- Atay, Hüseyin. “Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri Açılış Konuşması”. *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981)*. Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981.
- Berger, Peter L. - Luckmann, Thomas. *The Social Construction of Reality*. London: Penguin Books, 1966.
- Bilgin, Beyza. *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*. Ankara: Emel Matbaası, 1980.
- Casanova, José. *Public Religions in the Modern World*. London: The University of Chicago Press, 1994.
- Çakır, Ruşen vd. *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2004.
- Çapcıoğlu, İhsan. “Din-Siyaset-Laiklik Ekseninde Türkiye’de Din Öğretimi”. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2/1 (2009), 21-40.
- Durkheim, Émile. *Education and Sociology*. London: The Free Press New York, 1956.
- Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*. V Cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Foucault, Michel. *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge, 2002.
- Genç, Fatih. “2023 ve 2071 Türkiye’inde İmam-Hatip Liseleri”. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi* 11/35 (2015), 19-24.
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları, 1992.
- Işık, Zehra. “Bir Öteki Olarak İmam-Hatiplilerin Öteki Algısı ve Ötekine Yönelik Tutumları”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 20/43 (2022), 65-103.
- Jaschke, Gotthard. *Yeni Türkiye’de İslamlık*. çev. Hayrullah Örs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.
- Koç, Ahmet. “Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 7 (2000), 277-334.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. çev. Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Mardin, Şerif. *Türkiye’de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelik. *Resmî Gazete* 28480 (27 Kasım 2012).
- Millî Güvenlik Kurulu. “28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararı”, 28 Şubat 1997.

- Murat, Ebru - Demir, İsmail. "Cumhuriyet Sonrası Türkiye'deki Din Eğitime Politik Açından Genel Bir Bakış". *Anadolu Dil ve Eğitim Dergisi* 2/1 (2024), 1-9.
- Öcal, Mustafa. "İmam ve Hatip Mektepleri Mezunlarından Bazıları ile Yapılan Mülâkatlar ve Şehâdetname Örnekleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 51-101.
- Öcal, Mustafa. *Medresetü'l Eimme ve'l - Huteba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*. İstanbul: Önder Yayınları, 2011a.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011b.
- Öcal, Mustafa. "Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6/12 (2008), 399-430.
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme (ÖSYM). *2012-ÖSYS Kılavuzu*.
- Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966.
- Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Subaşı, Necdet. "Bazı Öznellikler: Bir tartışma Kriteri Olarak İmam Hatip Okulları". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 2/6 (2005), 101-106.
- Subaşı, Necdet. "İmam Hatip(li)ler Üzerime: Teolojik Birikimin Modern Kaynakları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 2/6 (2004), 115-132.
- Sungu, İhsan. "Tevhid-i Tedrisat". *Bellekten* 2/7-8 (Temmuz 1938), 397-431.
- TBMM Zabıt Ceridesi. 9. Dönem, 2. Yasama Yılı, 5. Cilt, 51. Birleşim.
- T.C. MEB Tebliğler Dergisi. "Millî Eğitim Reformu Stratejisi", *Kararname No. 35/1723* (04 Aralık 1972).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Modeli Ortak Metni*, 2025.
- Türkmen, Buket. "Laikliğin Dönüşümü: Liseli Gençler, Türban ve Atatürk Rozeti". *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. ed. Nilüfer Göle. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nde İlmîye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Kanun No: 430). *Resmi Ceride* 63 (6 Mart 1340).
- Yılmaz, Macid - Akçay, Tuba. "2002-2020 Yılları Arası Türkiye'de Laiklik Algısı ve Örgün Din Eğitime Yansımaları: İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakülteleri Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Gıfad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology* 10/20 (2021), 152-186.
- Yükseköğretim Kurulu. "01/12/2011 Tarihli Yükseköğretim Genel Kurul Kararı", 01 Aralık 2011.